

АНТИМОНОПОЛЬНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ

«КОНКУРЕНЦІЯ ТА КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ОЧИМА ПРОФЕСІОНАЛІВ ТА МОЛОДІ»

Матеріали
Всеукраїнської наукової інтернет-конференції
(Київ, 15 червня 2018 року)

Організаційний комітет:

- *Білянський О.І.* – директор Департаменту конкурентної політики;
- *Гудзенко С.Г.* – директор Департаменту організаційної роботи;
- *Федорчук Д.Е.* – директор Юридичного департаменту;
- *Чередніченко Д.П.* – начальник Управління економічного аналізу;
- *Талах В.М.* – начальник відділу сприяння розвитку конкуренції та методології – заступник директора Департаменту;
- *Кожевніков В.О.* – головний спеціаліст відділу сприяння розвитку конкуренції та методології Департаменту конкурентної політики.

Рекомендовано до опублікування протоколом Конкурсної комісії з рецензування та оцінки робіт від _____

Організатори наукової конференції не несуть відповідальності за поданий матеріал.

Конкуренція та конкурентна політика очима професіоналів та молоді [Текст] : електронн. збірник матеріалів Міжнародної наукової інтернет-конференції (Київ, 15 червня 2018 р.) [ред. кол.: О.І. Білянський, С.Г. Гудзенко, Д.Е. Федорчук, Д.П. Чередніченко, В.М. Талах, В.О. Кожевніков]. – К. : Антимонопольний комітет України, 2018. – 104 с.

Гладкий В'ячеслав В'ячеславович,
магістрант кафедри управління
безпекою, правоохоронної та
антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту
права ім. князя Володимира
Великого

ДИFUЗІЯ АНТИКОНКУРЕНТНОЇ ТА КОРУПЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ

Постановка питання. До сьогоднішнього дня багато людей продовжують вважати, що корупційні злочини та правопорушення корупційної спрямованості об'єктивовані вкрай вузьким діапазоном поведінки. Хибність цього підходу до осмислення соціальної сутності корупційної практики, поза сумнівом, не можна ігнорувати, обходячи стороною її знецінюючий всеосяжну антикорупційну практику ефект. Ми вже раніше [1] звертали увагу на те, що корупція на сьогоднішній день, як явище, проникає в усі соціальні відносини і процеси, а також, як феномен, мобілізує всі існуючі інститути та інструменти для встановлення та підтримання свого панування, виявляється найбільш небезпечною «зброєю» людини та суспільства у цілому, спрямованим в тій чи іншій мірі проти людини, суспільства та держави. Насправді, корупція – це не просто поліцейський, який вимагає неправомірну корупційну вигоду взамін на надання можливості безкарно займатися професійною злочинною діяльністю. Корупція – це купівля-продаж ресурсів, суверенних територій держав і самих держав [2, с. 52–53]. Корупція – це також й можливість впливових політичних кланів (та їх бізнес-структур) користуватися загальним благом у приватних інтересах, перекладаючи свої витрати на платників податків. Відтак, небезпечність корупції динамічним чином зростає у залежності від тих сфер буття людини, які здійснюють найбільший вплив на людину, її перспективи існування. Особливим чином вказане питання стосується проблематики корупції у сфері конкуренції, від якої залежить, зокрема, економічна потужність і національна безпека держави, її інвестиційна привабливість, добробут індивіда та суспільства, забезпеченість економічних прав людини.

Аналіз наукової літератури та невирішені питання. На сьогоднішній день вчені у більшій своїй частині погоджуються із тим, що «корупція» – це феномен, що шкодить законослухняному індивіду, суспільству, державі, економіці регіону та таким чином загрожує Світовому порядку [див., напр.: 3–7]. Попри це, слід наголосити, що більшість

дослідників есенційної природи корупції у своїх наукових працях та розробках наводять різні приклади корупції, на основі яких ними формулюють різні визначення означеного негативного явища, наслідком чого є відсутність жодного узгодженого визначення того, що являє собою корупцію [8, с. 13]. Натомість, означений стан справ в окресленому контексті є досить очікуваним, адже, як зазначає В. Танзі (Vito Tanzi), корупція схожа на слона: хоча її, як правило, не важко розпізнати, проте, її складно описати [9, с. 564]. З цією думкою погоджуються також низка інших дослідників корупції [10, с. 25; 11, с. 5; 12, с. 97; 13, с. 10], стверджуючи, що однозначне та завершене легальне формулювання поняття корупції, навряд чи, взагалі є можливим.

Утім, необхідно також мати на увазі, що проблема відсутності універсального визначення поняття «корупція» – це родова проблема фактично для всіх досліджень природи корупції, її проявів та фундаментальна проблема у теорії антикорупційної практики загалом. Таким чином, проблема дослідження будь-якого питання, що пов'язане із корупцією, щонайперше, ускладнюється проблематикою однакового розуміння базових понять теорії корупції, а також змінністю (генерацією, модифікацією, трансформацією; корупція постійно еволюціонує [14, с. 4002]) корупційної практики (суспільних відносин, соціальних процесів в межах яких чи за рахунок яких вчиняються корупційні правопорушення), котра вказує на потребу періодичного корегування поняття «корупція».

Не є виключенням з цього питання проблема маніфестації (прояву) корупції у сфері дії антимонопольного законодавства. Хоча цьому питанню присвячено низку академічних праць науковців з країн Європи та Азії, Північної Америки та Африки [див., напр.: 15–19], слід зауважити, що цими вченими поняття корупції та її проявів у відповідній сфері використовується в якості загальновідомого поняття. Як наслідок, вчені по-різному розуміють прояви корупції у сфері конкуренції (сфері дії антимонопольного законодавства) та закономірності процесів впливу корупції на цю сферу, а також вплив корумпованості означеної сфери на утвердження панування корупції у суспільстві.

Саме тому, не применшуючи важливості вже опублікованих наукових праць з окресленої проблеми, наголосимо, що питання корупції у сфері конкуренції потребує проведення нового комплексного та критичного аналізу. При цьому, особливу *актуальність* це питання складає саме для нашої держави, адже за останні роки Україна здійснює численні реформи, європеїзує правила поведінки на ринку суб'єктів господарювання, котрі сукупно повинні були зумовити суттєве зниження рівня корумпованості нашої держави та суспільства. Однак, як вбачається, панування корупції в нашій державі та у бізнес-середовищі ще залишається доволі критичним, що шкодить процесу оптимального виходу України з численних кризових

явищ та об'єктивізації амбіційних прагнень нашої держави.

При цьому, задля уникнення неоднозначності в тлумаченні результатів дослідження, зазначимо, що поняття корупції ми розуміємо в межах т. зв. «комбінованого підходу» в контексті якого *корупція* – це явище, котре означає деформацію усталеного порядку прохання-надання-отримання публічних благ чи замах на непорушність цього порядку, що об'єктивно обумовлюються девіантними (у юридичному та/або соціальному контексті) діями, які здійснюються: (1) людиною, котра має владу та, володіючи реальним впливом (як наслідок займаної нею посади у публічній або муніципальній службі, або ж виконанням особливої ролі у житті суспільства), зловживає цією владою та впливом в обмін на предмети та/або послуги, що задовольняють її приватний інтерес або ж інтерес окремих груп людей, що знаходяться під її неправомірним заступництвом; (2) людиною, яка бажає отримати благо для себе чи для третіх осіб (також – позбавити блага будь-кого), пропонуючи (а так само – надаючи) особі, котра має владу та/або володіє відповідним реальним впливом, неправомірну корупційну вигоду з тим, щоби отримати відповідне благо; (3) людиною, котра сприяє активними чи пасивними діями здійснюванню корупційних діянь.

У свою чергу *корупція у сфері конкуренції* (в широкому сенсі) – це явище на ринку, що обумовлене корупційними діями, котрі вчиняються суб'єктами господарювання (їх представниками; одноособово чи консолідовано у межах змови) з одного боку, та діяч чи бездіяльності органів влади (органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю) – з іншого боку.

Мета, завдання та методи дослідження. Метою цього наукового дослідження є уточнення зв'язків корупційної практики у межах сфери дії антимонопольного законодавства. Зважаючи на мету, автор вирішує наступні завдання: (1) встановити можливість осмислення амбівалентності корупції у сфері конкуренції; (2) окреслити концепцію сьогочасної економічної конкуренції; (3) концептуалізувати зв'язок корупційної практики з антиконкурентними діями. У цьому контексті використовуються ефективні методи наукового пізнання, що об'єктивним чином зумовлюють необхідне розширення розуміння економіко-правової природи корупції, її проявів та ефекту. Таким чином, для дослідження застосовуються *методи* систематизації, наукового обґрунтування, порівняння, аналізу, конкретизації. Вказані методи дозволили у необхідній мірі інтегрувати, синтезувати проаналізовану інформацію, а також виявити найважливіше, критично оцінити досліджуваний об'єкт з різних сторін.

Наукова новизна результатів дослідження. За допомогою використаних методів автором були представлені суттєві положення та розкриті відповідні закономірності, головним чином:

вперше:

(1) доведено амбівалентну сутність корупції у сфері конкуренції скрізь призму антимонопольного та монопольного ефекту корупції, що дозволяє вибудовувати стратегії підвищення гнучкості невоєнних способів поширення демократії у світі. При цьому наголошується, що у демократичних державах корупція у сфері конкуренції є загрозою національній безпеці держави;

(2) обґрунтовано недоцільність розуміння «сумарного» ефекту корупційної та антиконкурентної практики (на прикладі діяльності картелів) та доведено спроможність «помножуючого» ефекту вказаних негативних практик;

(3) виявлено та підтверджено неприпустимість розуміння «презумпції корумпованості антимонопольного органу» в якості універсальної категорії. На підтвердження своїх позицій звертається увага, зокрема, на те, що наявність антиконкурентних змов на ринку не є обов'язковою ознакою корумпованості антимонопольного органу та не обов'язковим проявом корупції у сфері конкуренції, адже означені змови можуть виникати та реалізовуватись без звернення до корупційної практики;

(4) класифіковано картелі у залежності до їх відношення до корупційної практики. Головним чином, виокремлено наступні групи картелів: обумовлені корупцією картелі; необумовлені корупційними зв'язками картелі; картелі без корупційних зв'язків; картелі з корупційними зв'язками; обумовлені корупційними зв'язками картелі, котрі поділяються на картелі ініційовані владою та на картелі ініційовані компаніями;

вдосконалено та дістали подальшого розвитку:

(1) теоретичні підходи до розуміння корупційної практики у сфері дії антимонопольного права (зокрема, її детермінації) та сформульовано визначення поняття «корупція у сфері конкуренції». Наголошується, що суб'єкти, котрі здійснюють корупційні та/або антиконкурентні дії, есенційним чином споріднені сукупностями прагнень та актів, якими ці прагнення задовольняються. Ця есенційна спорідненість дозволяє їм оптимальним чином об'єднуватись та динамічним чином співпрацювати;

(2) наукові підходи до розуміння зв'язку корупційної та антиконкурентної практики;

(3) підходи до розуміння економічної конкуренції в межах західної економічної теорії.

1. Амбівалентність корупції у сфері конкуренції

Хоча, як нами зазначалось, корупція вченими та практиками осмислюється в якості негативного економіко-правового, політичного та культурного феномену, важливо враховувати той факт, що корупція – це також й інструмент демократії у державах, котрі прагнуть до

тоталітаризму, унеможливлуючи рівні можливості, зокрема, й у сфері конкуренції (більш детально нашу думку про закономірні парадокси та загальну амбівалентність корупції викладено у науковій розробці «Альтернативний погляд на розуміння сутності ефекту корупції» [20]). Наприклад, проф. Р. Клітгаард (Robert Klitgaard) в своєму дослідженні «Controlling corruption» спробував у рамках етичної концепції довести теорію можливості осмислення корупції у якості певного блага для суспільства [21, с. 31–32] (подібні думки у подальшому висловлювались також іншими науковцями [див., напр.: 22, с. 68–69; 23, с. 32; 24, с. 225; 25, с. 12]). Окрім того, не викликає сумнівів той факт, що, якщо у державах т. зв. «чорних демократій» (країни Африки) й т. зв. «молодих демократій» (перш за все, держави постсоціалістичного табору) корупція негативно впливає на економічний розвиток держави [26, с. 189], то в існуючих тоталітарних державах (наприклад, у Кореїській Народно-Демократичній Республіці) корупція – це антитоталітарний інструмент, що дозволяє зруйнувати існуючий політичний режим у недалекоглядній перспективі.

Однак, що стосується сфери конкуренції (сфери дії антимонопольного права), то окреслена умовна «користь» корупції має місце лише тоді, коли завдяки корупції може бути встановлено соціально-політичний та фактичний економічний режим, що виключатиме існуючу монополію, перш за все, гарантовану політичною елітою (це спостерігається в державах т. зв. «кланового капіталізму»). Отже, корупція може бути осмислена в якості «двосічного меча»: з одного боку, як інструмент, що робить можливою конкуренцію в умовах монополії (*антимонопольний ефект корупції*), а, з іншого – інструмент, котрий спотворює конкуренцію аж до її абсолютного виключення (*мононопольний ефект корупції*).

Разом із тим, ми переконані у тому, що в загальному порядку та у контексті проблематики корупції у сфері конкуренції, необхідно вести мову саме про шкоду корупції для конкуренції (недопустимість корупції) та про необхідність мінімізації її впливу на ринок (*антимонопольний ефект корупції*, у свою чергу, хоча і є важливою стратегічною проблемою поширення демократії, проте, цьому досить делікатному питанню ми приділимо увагу у подальших дослідженнях). Перш за все, вказана думка ґрунтується на тому, що вплив ринку на державу та суспільство з очевидних міркувань не можна недооцінити. Крім того, в епоху інформації, що показово демонстрували останні глобальні кредитно-фінансові кризи, ринок здатний безпосередньо впливати на існуючий Світовий порядок, привносячи до нього не лише ресурсний хаос під виглядом фінансових криз, стрибків цін на енергоресурси, але й також змушуючи весь світ орієнтуватися на думку ринку, яка досить часто не збігається з т. зв. «Спільним благом», особливо в контексті питань соціального характеру.

Між тим, наголосимо на тому, що відповідний руйнівний ефект ринку

також спостерігався також у періоди, котрі передували епосі інформації, що й підтверджує історія ХХ в., протягом якого відбулися дві світові війни та низка геноцидів, винищувань народів і етносів. Зокрема, слід звернути увагу на те, що прихід до влади у Німеччині Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії на чолі з А. Гітлером став можливим саме завдяки фінансовій допомозі, що надавалась партії великими корпораціями (напр., конгломератом німецьких концернів *IG Farben* [27, с. 69–70], дочірньою компанією *Standard Oil*), охочими не тільки розширити свій бізнес за рахунок націоналізації бізнесу євреїв, а й за допомогою захоплення ринку на окупованих вже гітлерівською Німеччиною територіях. Тому, можна вважати, що також, як і антисемітизм у змученій репараціями Німеччині був відволікаючою «обгорткою» безпосередньо корисливих інтересів великих корпорацій щодо капіталу євреїв-підприємців (антисемітизм дозволив приватним інтересам стати публічними), так і популяризація ідеї відновлення величі Німеччини, а також військової «протидії» державам, що нібито ображали німецький народ або ж начебто бажали захопити й знищити німців, насправді, було бажанням корпорацій за рахунок А. Гітлера (а не своєї конкурентоспроможності) не лише проникнути, а захопити європейські ринки (це підтверджується також тим, що корпорації, котрі фінансували передвиборні кампанії Гітлера, внесли значний фінансовий внесок у милітаризацію Німеччини у воєнний період). Таким чином, становлення нацистського режиму у Німеччині та початок найбільшої трагедії людства стало наслідком комбінації корисливих інтересів великих корпорацій, з одного боку, і нездорових амбіцій народного обранця, з іншого боку. Однак, можливим це «з'єднання» збочених устремлінь стало завдяки корупційній практиці А. Гітлера.

Отже, небезпека корупційної практики на рику, а також цінність протидії корупції більш ніж очевидні. Шляхом запобігання та протидії антиконкурентним діям суб'єктів господарської діяльності та органів влади демократичної держави, зберігається цілісність держави, гарантується демократичний режим цієї держави, панування права у суспільстві та цій державі. Саме тому, запобігання та протидія антиконкурентній та корупційній практикам (зокрема, антикорупційна спрямованість антимонопольного законодавства) у сучасній Україні (з огляду на той факт, що корупція процвітає у результаті наявності в державі інституційних слабкостей, а також існування неактуальних законодавчих актів, надлишкового попиту, недостатньої підприємницької політики, бюрократизації, надмірного розсуду й адміністративних заходів [28, с. 586–605]) – це пріоритетне питання дієвого забезпечення національної безпеки нашої держави, у якій вона з очевидних причин потребує.

2. Ландшафт економічної конкуренції

В основі загальноприйнятої західної економічної теорії знаходиться концепція вільної та необмеженої конкуренції. А. Камперман Сандерс (Anselm Kamperman Sanders) з цього приводу зазначає, що «вільна гра ринкових сил або вільна конкуренція між підприємствами вважається найкращим засобом задоволення попиту та максимізації багатства у суспільстві в цілому. Центральне місце в цій пропозиції – це аксіома, за якою учасники ринку можуть конкурувати на рівних умовах, так що всі конкуренти зіштовхуються з однаковими ринковими перешкодами, тим самим полегшуючи свободу входу на ринок. З цієї точки зору юридичне втручання на ринок має бути мінімальним» [29, с. 855]. Окреслена аксіома відображає дві концепції:

(1) концепцію законної та правомірної поведінки держави щодо ринку. Ця концепція означає, що держава, *по-перше*, має право втручатись у справи ринку, що стримується ідеєю свободи ринку. Хоча у світлі презумпції невинуватості «гравці» на ринку апіорно розуміються такими, що дотримуються вимог чинного законодавства про конкуренцію, це не означає, що в практичній дійсності їх поведінка може вважатись добросовісною (недобросовісна поведінка, у свою чергу, не завжди тотожна протиправній поведінці). З огляду на це, держава втручається у «справи» ринку лише тоді, коли цього потребує сам ринок, а також суспільство і держава. Разом із тим, слід мати на увазі, що «ринковий тоталітаризм» (панування монополій), котрий встановлюється, як правило, за рахунок корупційної практики та сама корупційна практика на ринку – це проблеми, у вирішенні яких заінтересовані ринок, суспільство та держава. *По-друге*, окреслена концепція означає також те, що держава не повинна сприяти викривленню ринку.

(2) концепцію поведінки суб'єктів господарювання. Невтручання держави у справи ринку та свобода ринкової діяльності автоматично не означає гарантію абсолютної свободи суб'єктів господарювання. Загальновідомо, що свобода завжди обтяжлива відповідальністю (щонайперше, у сенсі її ренспосебілітивного прояву) [30, с. 38, 41] і тому, обтяжливість «вільної гри» на ринку виявляється у слідуванні правил поведінки на цьому ринку, котрі у широкому сенсі можуть бути зведені до вимоги слідуванню вимогам економічної конкуренції. При цьому, згідно абз.1 ч.1 ст.1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III під поняттям «економічна конкуренція» розуміється «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку».

3. Зв'язок корупційної практики з антиконкурентними діями

3.1. «Подвійний злочин». Зламавши державу як систему, корупція стає здатною паразитувати практично у всіх процесах, що відбуваються як в державі, так і на міжнародному рівні. Закріплюючи свої позиції у державі як в системі за допомогою купівлі-продажу посад на всіх рівнях (також і в антикорупційних відомствах, що не є якоюсь таємницею), це явище стає тим, що здатне небезпідставно сказати: «Держава – це я» та діяти немов диктатор. Слід зауважити, що одвічна деспотія та диктатура корупції є специфічним відображенням людської природи: сама корупція обумовлюється психофізіологічною природою, її експансія і панування в державі як системі забезпечується тим, що ми називаємо «людськими слабкостями», котрі нами керують – користолюбство та жадоба до швидкого результату за менших витрат енергії. Саме тому, розширюючи перед собою нові можливості та горизонти життєдіяльності, людина неодмінно привносить у нові сфери життєдіяльності також і владу корупції [31, с. 35–36; 32, с. 188]. Не є, нажаль, винятком з цього правила також і сфера дії антимонопольного права, що є цілком закономірним, адже: (1) сфера дії антимонопольного права охоплює відповідну сферу діяльності людей, а саме людська природа культивує корупційне спотворення добросовісних соціальних відносин та процесів; (2) корупція є фактором, що сприяє існуючій нерівності (як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються) [33, с. 30]; (3) економічна конкуренція передбачає рівність суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що на дев'ятому Глобальному форумі з питань конкуренції (Організації економічного співробітництва та розвитку) відбувся круглий стіл з питань змови та корупції у сфері державних закупівель. У світлі цієї дискусії, було встановлено (відповідні емпіричні докази були надані Колумбією, Францією, Латвією та Сполученими Штатами Америки), що картельна змова та корупція є різними проблемами в сфері державних закупівель, однак вони часто можуть здійснюватися у тандемі, а також взаємно підсилювати ефект один одного. З огляду на це, учасники круглого столу дійшли висновку, що картельну змову та корупцію краще розглядати як супутні загрози цілісності державних закупівель. При цьому слід мати на увазі, що функціонування державних закупівель може спотворюватись проблемами змови чи корупції як у державах з розвинутою економікою, так і в країнах, що розвиваються [34, с. 9]. З огляду на це, проф. Д. Льюїс (David Lewis) у своїй доповіді (на вказаному круглому столі) [34, с. 407–422] наголосив, що у результаті корупційної взаємодії на ринку державних службовців і суб'єктів господарювання суспільство страждає від подвійного злочину, подвійного порушення закону [34, с. 409]. Однак, у цьому контексті необхідно зазначити, що небезпечність вказаного «подвійного правопорушення» полягає не в простій сукупності правопорушень.

Варто наголосити, що корупційна практика та картельна змова, як окремо потужні за своїм деструктивним ефектом на суспільство та державу діяння, у свої сумі не є сукупністю ефекту, а їх помноженням («помножуючий» ефект корупційної та антиконкурентної практики):

(1) фінансові можливості картелю збільшують ризик рекрутування співробітників антимонопольних органів до групи корупціонерів. Це означає, що учасники картелю є фінансово готовими до надання фактично будь-яких «корупційних інвестицій», що будуть у перспективі відшкодовані шляхом закладання цих «інвестицій» у ціну послуги, котру вони надають (найбільш ризикованою в цьому сенсі є діяльність місцевих чиновників, котрі, на відміну від їх колег з центральних органів влади, характеризуються меншим рівнем кваліфікації, здійснюють менш публічну діяльність та досить нечасто «зіштовхуються» із великим капіталом [35, с. 103]);

(2) неправомірна вигода, отримана держслужбовцем внаслідок корупційної взаємодії з картелем дозволяє їм накопичити ресурс, що може акумулюватись у підкуп співробітників антикорупційних державних органів, що розкриють їх антиконкурентну корупційну діяльність, а також, викривляючи таким чином дієвість принципу невідворотності юридичної відповідальності, здійснювати подальшу корупційну співпрацю з картелями;

(3) картелі у результаті корупційної взаємодії за рахунок держави отримують більші переваги (зокрема, гарантії, визначеність), аніж ті, що були би ними отримані без корупційної практики;

(4) зміцнення картелів за рахунок корупційних зв'язків дозволяє у подальшому впливати на політику держави та регіону, використовуючи таким чином державні органи у власних інтересах.

3.2. Корупційна, антиконкурентна практика та презумпція корумпованості антимонопольного органу. Проблематика зв'язку корупції та антиконкурентної практики також привертає увагу багатьох вчених у сфері права, економіки, державного управління та соціології, а також різними експертами у сфері конкуренції та запобігання корупції. Зокрема, колишній Публічний протектор в Уряді Південної Африки Т.Н. Мадонсела (Thulisile Nomkhosi Madonsela) зазначає, що зв'язок антиконкурентної змови та корупції є більш аніж очевидним. Корупція та змова, на її думку, досить часто є переплетеними «злочинами нечесності» (*crimes of dishonesty*) й досить схожими за своєю сутністю діями: і корупційні дії, і антиконкурентна змова надають неправомірну вигоду порушникам відповідних норм поведінки за рахунок невинних третіх сторін [36]. Аналогічну позицію займає також генеральний секретар неурядової організації *Consumer Unity & Trust Society* П. Мехта (Pradeep S. Mehta), наголошуючи на тому, що схеми здійснення картельних змов незаконні та настільки ж аморальні, що й найбільш традиційний прояв

корупції – хабарництво. Крім того, у процесі хабарництва та створення організації діяльності, функціонування картелю часто використовуються одні й ті ж стратегії обману та приховування протиправних дій (наприклад, таємні лінії зв'язку між контрагентами). Також, П. Мехта звертає увагу на те, що і корупція, і картелі культивують корпоративний клімат моральної двозначності та безрозсудного опортунізму, який більш широко підриває стандарти корпоративної недоторканності й повагу до закону [37, с. 27].

На окреслені обставини також звертає увагу нинішній голова правління та директор *FirstRand Limited* Р. Жардін (Roger Jardine), підкреслюючи у своїй публічній лекції «*Rejecting Collusion and Corruption*», що змова – це «просто гарне облагороджене слово для корупції» [38]. Однак, звичайно ж, із вказаним красномовним висловом не можна погодитись у повній мірі, оскільки, наявність картелю об'єктивно не тотожна наявності відповідної корупційної практики на ринку. Утім, припущення про те, що наявність картелів на ринку є обов'язковим виявом корупції у сфері конкуренції (власне, «наявність картелю підтверджує корупційність антимонопольного органу», що стверджує відповідну презумпцію корумпованості антимонопольного органу) не справедливе у силу того, що воно не враховує ні сутності картелю, ні специфіки картелізації ринку, ні соціальної природи корупційної практики й, таким чином, не є універсальним. Зазначимо, що існування картелів – це в жодному разі не є обов'язковою ознакою корупційності антимонопольних органів (відповідно, не є обов'язковим проявом корупції в означеній сфері), хоча корупційність цих органів – це сприятлива умова для відповідних процесів картелізації ринку (створені у такому сенсі картелі можна іменувати «обумовленими корупцією картелями»). Необхідно мати на увазі, що картелі можуть створюватись без корупційного залучення співробітників антимонопольних органів до корупційних взаємин з компаніями-учасниками змови («необумовлені корупційними зв'язками картелі»), діяти в подальшому (аж до їх розкриття чи припинення) без вказаних зв'язків («картелі без корупційних зв'язків») чи набувати таких зв'язків (до розкриття чи припинення) з тією чи іншою метою («картелі з корупційними зв'язками»). Проте, безперечно, на практиці трапляються випадки, коли картелі створюються та функціонують саме за рахунок надання неправомірної корупційної вигоди відповідним посадовим особам («обумовлені корупційними зв'язками картелі») та, відповідно, поділяються на: «картелі ініційовані владою» (якщо ініціатором корупційних відносин з приводу створення картелю виступає державний службовець; при цьому, подібна практика досить часто зустрічається саме в умовах кланового капіталізму) та «картелі ініційовані компаніями» (коли ініціатива щодо вступу у корупційні відносини з приводу створення картелю виходить від компаній-учасників

змови, що планують створити картель та з відповідною метою звертаються до державного службовця).

Окрім того, твердження «наявність картелю підтверджує корупційність антимонопольного органу» не враховує також того, що картелі, на відміну від синдикатів, трестів і концернів, не є очевидними, їх виявленню передують низка складних процесуальних дій, здійснення яких не завжди може об'єктивувати справедливий висновок про наявність змови на ринку (зокрема, в силу низки об'єктивних та суб'єктивних факторів, як, наприклад: недосконалість законодавства; недостатність ресурсного забезпечення антимонопольного органу, з огляду на те, що бюджет картелю та його технічні можливості, як правило, перевищують бюджет антимонопольного органу; недостатність фаховості співробітників правоохоронних органів тощо). Таким чином, наявність картельної змови автоматично не означає, що вона була обумовлена корупційними зв'язками (наявність змови на ринку – це не обов'язкова ознака корупційної практики у сфері конкуренції), хоча викриття корупційної практики співробітників антимонопольного органу може свідчити про існування картелів.

Висновки

Критичний аналіз питань, що були розглянуті у цьому дослідженні, дозволяють автору дійти наступних висновків:

1. Корупційну та антиконкурентну практики хоча й не можливо розглядати в якості тотожних дій, проте, вони є есенційним чином спорідненими сукупностями прагнень та актів, якими ці прагнення задовольняються: обидві практики спрямовані на отримання неправомірної вигоди (в одному випадку корупційної, а в іншому – антиконкурентної) за рахунок третіх сторін (держави, іноземних та/або міжнародних донорів держави, платників податків, суспільства загалом). Тобто, означена спорідненість вказаних двох практик обумовлена схожістю:

(1) етичних орієнтирів (наприклад: отримання доходу протиправними способами; припущення, що результатом відповідних протиправних дій буде зашкоджено т.зв. «Загальному благу» й буде спричинена та чи інша реальна шкода, а правомірна вигода іншого суб'єкта буде упущена тощо) та мір збоченості методів досягнення бажаного (головним чином, готовність до збагачення за рахунок третіх сторін, на шкоду третім особам; тобто, вказана збоченість виявляється у нечесності, несправедливості окреслених прагнень) у осіб, що бажають отримати неправомірну вигоду від антиконкурентної практики, та осіб, котрі бажають отримати відповідну вигоду у результаті вчинення корупційного правопорушення;

(2) латентністю перебігу здійснення протиправної діяльності. Корупція та антиконкурентна практика в однаковій мірі характеризуються високим рівнем латентності (щонайперше, це обумовлено суворими санкціями, котрі застосовні до них у результаті викриття та доведення факту здійснення ними правопорушення), що дозволяє сторонам бути впевненим один в одному

Відтак, *есенційна спорідненість* корупційної та антиконкурентної практик є закономірністю, що сприяє тому, що вони можуть органічно поєднуватись, взаємодіяти, консолідовано посилювати деструктивний ефект як корупції, так і антиконкурентності. Однак, з цього не випливає, що доведення факту наявності на ринку картелів автоматично свідчить про корупційність антимонопольних органів, хоча досить часто картелі створюються за рахунок встановлення корупційних зв'язків із державними службовцями, котрі зможуть їм гарантувати безпечне здійснення протиправної діяльності.

2. Корупційна практика у сфері дії антимонопольного права не лише сприяє спотворенню конкуренції, але й максимізує її руйнівний ефект, котрий, у свою чергу:

(1) знижує привабливість інвестиційного клімату держави;

(2) сприяє зuboжінню споживачів товарів (послуг), що створюються (надаються) картелем й населення держави. Зuboжіння населення, у свою чергу, розширює та поглиблює андерклас й сприяє масштабній криміналізації населення [див. дет.: 39];

(3) культивує корупційну культуру серед державних службовців (цьому сприяє умовно «необмежений» ресурс картелів) та популяризує філософію і мораль корупції серед населення, що сприяє поступовому встановленню панування корупції у державі. Головним чином, за вказаних умов у свідомості суспільства окреслюється образ «багатого корупціонера», котрий може дозволити собі те, чого не дозволяє (через брак фінансів) некорумпований держслужбовець. За наявності кризових явищ образ «багатого корупціонера», нажаль, «надихає» молодь будувати кар'єру в державних органах з метою отримання у подальшому неправомірної корупційної вигоди, яка дозволила би відповідати їм вказаному образу;

(4) підкоряючи корумпованих державних службовців інтересам учасників картелю, надає їм можливість широкого використання адміністративного ресурсу у власних інтересах та в перспективі «приватизувати» державу, перетворюючи її у квазі-демократичну неправову державу, внутрішню та зовнішню політику якої буде визначати найбільш могутній картель чи їх конгломерат.

Подяка. Автор висловлює глибоку вдячність усім науковцям, праці яких стали «відправною точкою» для написання цієї статті.

Список літератури

1. Гладкий В.В. Корупція як найбільш руйнівна зброя // Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку: матеріали II Міжнар. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квітня 2018 р.). Київ: Вид-во МНТУ ім. академіка Ю. Бугая, 2018. DOI: 10.5281/zenodo.1226654.

2. Гладкий В.В. Долгосрочные перспективы преобразований в Украине в свете антикоррупционной политики // Юридичні науки: проблеми та перспективи: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017 р.): у 2-х ч. Херсон: Гельветика, 2017. Ч. 2. С. 50–53. DOI:10.5281/zenodo.575875.

3. Achim M.V., Borlea S.N. The Impact of Corruption on Population Health // Population Health Management. 2018. Vol. 21. No. 1. P. 84. DOI:10.1089/pop.2017.0051.

4. Campos J.E., Lien D., Pradhan S. The Impact of Corruption on Investment: Predictability Matters // World Development. 1999. Vol. 27, Iss. 6. P. 1059–1067. DOI:10.1016/S0305-750X(99)00040-6.

5. Cooray A., Dzhumashev R., Schneider F. How Does Corruption Affect Public Debt? An Empirical Analysis // World Development. 2017. Vol. 90. P. 115–127. DOI:10.1016/j.worlddev.2016.08.020.

6. Obydenkova A.V., Arpino B. Corruption and Trust in the European Union and National Institutions: Changes over the Great Recession across European States // JCMS: Journal of Common Market Studies. 2018. Vol. 56, No. 3. P. 594–611. DOI:10.1111/jcms.12646.

7. Pluskota A.M. Wpływ korupcji na przedsiębiorczość // Folia Oeconomica: Acta Universitatis Lodziensis. 2018. No. 2(334). S. 201–212. DOI:10.18778/0208-6018.334.13

8. Gorta A. Research A tool for building corruption resistance // Corruption and Anti-Corruption / P. Larmour, N. Wolanin (edit.). Canberra: ANU E Press, 2013. P. 11–29. DOI: 10.26530/oapen_459931.

9. Tanzi V. Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures // IMF Economic Review. 1998. Vol. 45, Iss. 4. P. 559–594. DOI: 10.2307/3867585.1.

10. Коррупция: природа, проявление, взаимодействие / отв. ред. акад. РАН Т.Я. Хабриева. Москва: Юриспруденция, 2014. 688 с.

11. Люїс Ф. Світове явище // Кур'єр ЮНЕСКО (корупція). 1996. серп. С. 3–14.

12. Михальченко О.М. Кримінологічний аналіз корупції як один із елементів системи антикорупційних заходів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Т. 2. Вип. 44. С. 94–97.

13. Graycar A., Prenzler T. Understanding and Preventing Corruption. London: Palgrave Pivot, 2013. 161 p. DOI: 10.1057/9781137335098.

14. Гладкий В.В. Проявления коррупции в Восточной Европе // *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4, No 1(30). С. 4001–4012. DOI:10.22178/pos.30-5.
15. *Corruption in International Business: The Challenge of Cultural and Legal Diversity* / S. Eicher (ed.). London: Routledge, 2016. 264 p. DOI:10.4324/9781315574370.
16. Dearden S. The Challenge to Corruption and the International Business Environment // *Corruption and Governance in Asia* / J.B. Kidd, F.-J. Richter (ed.). London: Palgrave Macmillan, 2003. P. 27–42. DOI:10.1057/9780230503540_2.
17. Gutterman E., Lane A. Beyond LAVs: corruption, commercialization and the Canadian defence industry // *Canadian Foreign Policy Journal*. 2017. Vol. 23, №. 1. P. 77–92. DOI:10.1080/11926422.2016.1254663
18. Krivins A., Vilks A. Prevention of corruption in public procurement: importance of general legal principles // *Jurisprudencija: Mokslo darbu žurnalas*. 2013. Vol. 20. Iss. 1. P. 235–247.
19. Narodowska J., Duda M. Korupcja w sektorze farmaceutycznym – analiza zjawiska // *Journal of Modern Science*. 2012. No. 4. P. 255–281.
20. Гладкий В.В. Альтернативний погляд на розуміння сутності ефекту корупції // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 березня 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. С. 200–204. DOI: 10.5281/zenodo.1226649.
21. Klitgaard R. *Controlling corruption*. Berkeley: University of California Press, 1988, 220 p.
22. Александрова М.А. Грех на руку // *Вестник Новгородского филиала РАНХиГС*. 2016. Т. 5, № 2-2(6). С. 68–72.
23. Пустовіт Р.Ф. Інституціональні фактори клептократичної економіки // *Економіка України*. 2015. № 12(649). С. 26–38.
24. Виклюк Я.І., Гаць Б.М. Можливості формалізації корупційної діяльності в туристичній галузі // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Проблеми моделювання та автоматизації проектування*. 2008. Вип. 7(150). С. 224–234.
25. Leitzel J. *Corruption and Organized Crime in the Russian Transition* // *The National Council for Soviet and East European Research*. Washington, D.C.: Brookings Institution, 1996. 14 p.
26. Mavuso V. *Fighting Corruption: Invitation to Ethics Management*. Pretoria: University of South Africa Press, 1999. 259 p.
27. López-Munoz F., García-García P., Alamo C. The pharmaceutical industry and the German National Socialist Regime: I.G. Farben and pharmacological research // *Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics*. 2008. Vol. 34. P. 67–77. DOI: 10.1111/j.1365-2710.2008.00972.x.

28. Pillay S. Corruption – the challenge to good governance: A South African Perspective // Australia International Journal of Public Sector Management. 2004. Vol. 17. P. 586–605. DOI:10.1108/09513550410562266.

29. Kamperman Sanders A. Limits to database protection: Fair use and scientific research exemptions // Research Policy. 2006. Vol. 35. P. 854–874. DOI:10.1016/j.respol.2006.04.007.

30. Гладкий В.В. Проблемы универсального понимания термина «юридическая ответственность»: исторический контекст // Актуальные научные исследования в современном мире. 2017. Вып. 4(24), Ч. 9. С. 37–50. DOI:10.5281/zenodo.556611.

31. Гладкий В.В. Концептуалізація інформатизації про стан корупції у державних органах України // Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 р.). Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту управл. та права, 2018. С. 35–38. DOI:10.5281/zenodo.1205237.

32. Гладкий В.В. Об'єктивні прояви пенітенціарної корупції // Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 6, Т. 2. С. 187–192. DOI:10.5281/zenodo.1202420.

33. Pearson Z. An international human rights approach to corruption // Corruption and Anti-Corruption / P. Larmour, N. Wolanin (edit.). Canberra: ANU E Press, 2013. P. 30–61. DOI: 10.26530/oapen_459931.

34. Roundtables Collusion and Corruption in Public Procurement, DAF/COMP/GF(2010)6, 15.10.2010 / The OECD Global Forum on Competition, Paris: OECD, 2010. 508 p.

35. Гладкий В.В. Децентралізація влади та її корупційні ризики // Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання: збірка тез доповідей Всеукр. дистанц. наук. конф., присвяч. 20-річчю заснування економ.-прав. факультету (м. Одеса, 27 квітня 2018 р.) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, І.А. Дришлюка. Одеса: Фенікс, 2018. С. 101–104. DOI:10.5281/zenodo.1170431.

36. Public Protector widens probe into World Cup stadium collusion // City Press. 2015, 26 Apr.

37. Mehta P.S. Corruption in market competition: collusion and cartels // International Transparency, Global Corruption Report 2009: Corruption and the Private Sector. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 496 p.

38. Jardine R. Rejecting Collusion and Corruption: Where to for the government and the private sector (Public Lecture delivered at the Wits Business School on 8th Oct. 2013). URL: <http://www.politicsweb.co.za/news-and-analysis/on-collusion-in-the-construction-industry--roger-j> прп(дата звернення: 03.01.2018).

39. Гладкий В.В. Бедность, нищета и криминализация общества // Актуальные научные исследования в современном мире. 2017. Вып. 6(26), Ч. 6. С. 35–55. DOI:10.5281/zenodo.572330.